

УДК 336.764.1:658.87

Власова Н.О., канд. екон. наук, проф.,
Михайлова О.В. (ХДУХТ, Харків)

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБИ В ОБІГОВИХ АКТИВАХ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

У статті розглянуто наявні методичні підходи до визначення потреби в обігових активах на підприємствах роздрібно́ї торгівлі, а також можливості їх використання в умовах застосування сучасних торгово-технологічних і інформаційних технологій.

Ключові слова: *нормування обігових активів, метод прямого розрахунку, метод укрупненого розрахунку, метод техніко-економічних розрахунків, економіко-статистичний метод, економіко-математичні методи, метод експертних оцінок.*

Обігові активи торгового підприємства є джерелом здійснення всіх його торгово-операційних витрат і адміністративних витрат. Авансовані на початку операційного циклу в матеріальні активи обігові кошти повертаються назад у кінці кругообігу у вигляді виручки. Проте надходження виручки часто не співпадає з моментом придбання товарних запасів у постачальників і початком нового операційного циклу. У цих умовах підприємство повинне передбачити такий розмір обігових активів, який дозволив би розпочати новий кругообіг, не закінчивши попереднього. Визначення оптимальної потреби в обігових коштах у цій ситуації дозволить мінімізувати витрати на їх залучення і утримування обігових активів.

Центральним механізмом визначення оптимальної потреби в обігових коштах є їх нормування.

Нормування як процес визначення планової величини оборотних активів не новий. Протягом досить тривалого періоду в адміністративно-командній економіці на підприємствах торгівлі нормування складало важливу частину планування для централізованого розподілу фінансових ресурсів і контролю за їх використанням. Повна самостійність суб'єктів господарювання в ринковій економіці ослабила увагу до нормування обігових активів. У результаті норматив обігових коштів зник не тільки зі звітності, але і взагалі з поля зору керівників підприємств [1; 2].

Проте визначати оптимальну потребу в обігових активах потрібно. Це керівництву підприємств торгівлі дозволить:

1. Оптимізувати суму прибутку за умови запланованого обсягу товарообігу за рахунок мінімізації поточних витрат. Брак обігових активів спричиняє за собою перебої в торгово-операційному процесі та, як наслідок, зниження обсягу товарообігу і прибутку у зв'язку зі зростанням рівня постійних витрат. Завищення розміру обігових активів призводить до додаткових витрат щодо їх утримування і прямих збитків.

2. Оптимізувати співвідношення рівня рентабельності та прийняттого ризику. За інших рівних умов чим вище розмір і частка обігових активів у активах підприємств, тим вище їх ліквідність і менше фінансові ризики її втрати, але менше і рівень рентабельності [3].

У світовій і вітчизняній практиці є чимало різних підходів до нормування обігових активів, які відрізняються ступенем деталізації, точністю розрахунків.

Мета наукової статті полягає в аналізі методичних підходів до визначення потреби в обігових активах на підприємствах роздрібно́ї торгівлі.

Одним із поширених способів визначення розміру потреби в обігових активах є метод прямого рахунку. Його особливість полягає в тому, що визначається величина активів за кожним видом, потім шляхом підсумовування визначається загальна сума нормативу, що відображено на рисунку 1.

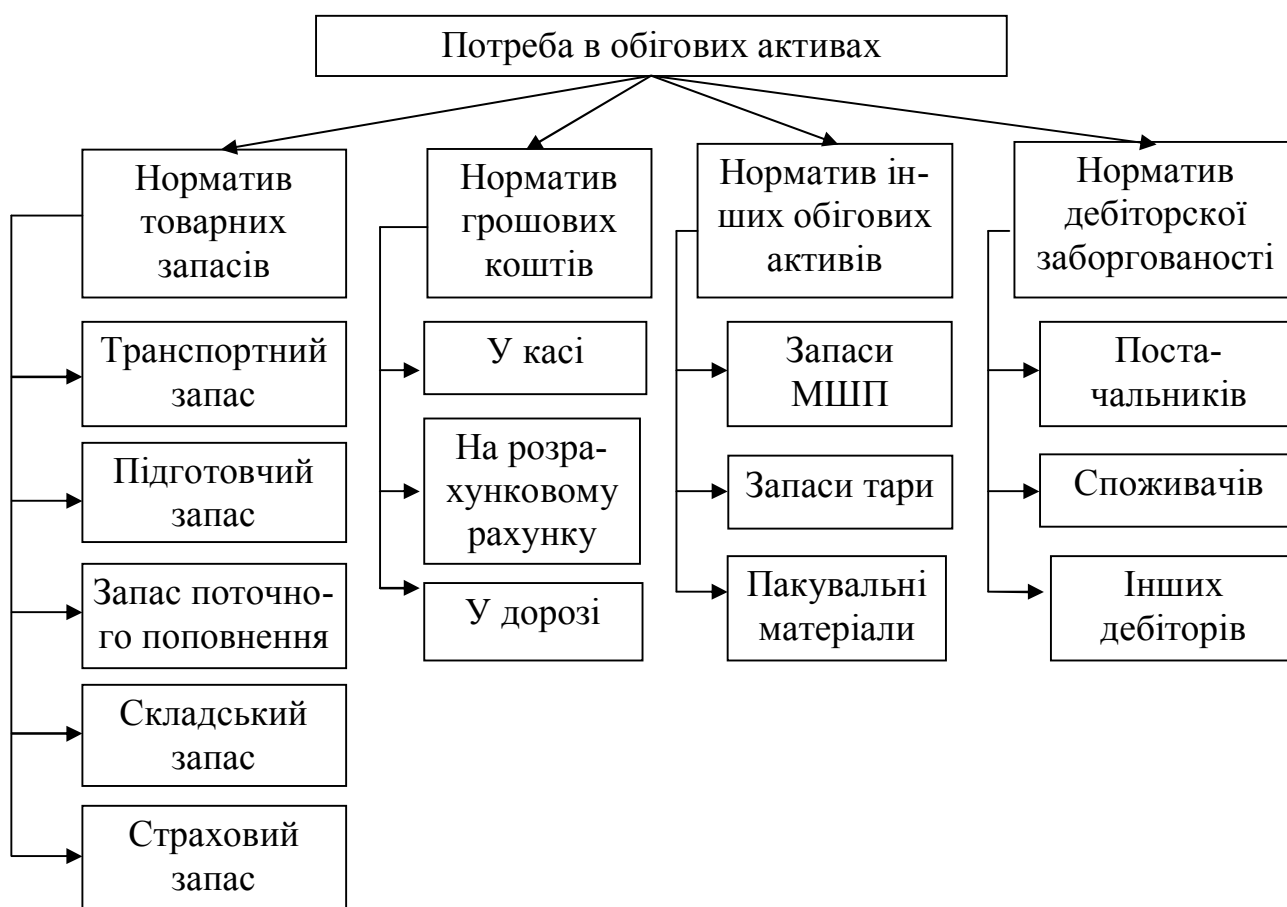

Рисунок 1 – Визначення потреби в обігових активах на підприємствах роздрібно́ї торгівлі методом прямого рахування

Описуючи цей метод, багато авторів [5; 6] дотримуються думки про необхідність комплексного та поелементного підходу до нормування. Відмінності виникають на етапі деталізації елементів обігових активів і методів їх розрахунку. Так, А.А. Мазаракі рекомендує виокремлювати:

- матеріальні обігові активи;
- дебіторську заборгованість;
- кошти [5].

А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін [6] вважають, що точний розрахунок потреби необхідно робити виходячи з розрахунків часу перебування обігових активів у сфері виробництва та обігу, яке залежить від безлічі факторів. Основними чинниками є:

- обсяг виробництва та реалізації;
- вид бізнесу, масштаб діяльності;
- тривалість виробничого циклу;
- структура капіталу підприємства;
- облікова політика підприємства та системи розрахунків;
- умови та практика кредитування господарської діяльності підприємств;
- рівень матеріально-технічного постачання та інших факторів.

Третя група авторів відзначає, що обігові активи слід поділити на дві частини: умовно-постійні, які систематично та стабільно мають бути в обороті, і умовно-змінні, які періодично, у зв'язку з тимчасовими потребами, можуть бути залучені підприємством. При цьому методи їх розрахунку потребу різної точності. Якщо елементи першої групи повинні визначатися за допомогою техніко-економічних розрахунків, то елементи другої групи – економіко-статистичних або аналітичних.

Значна кількість фахівців вважають, що створення нормативів для всіх елементів обігових активів невиправдане.

Доцільно нормувати тільки ті статті обігових активів, відносно яких дотримуються такі умови:

- господарські операції з ними мають регулярний характер;
- їх частка у складі активів істотна (більше 5-10%) і вони становлять однорідну групу;
- підприємства можуть впливати на їх величину.

Ці підходи не суперечать один одному, їх відмінності полягають у визначенні складу елементів, що підлягають нормуванню, і відповідних їм методах розрахунку.

Традиційно в економічній літературі визначають чотири методи нормування елементів обігових активів:

- метод техніко-економічних розрахунків;
- економіко-статистичний метод;
- економіко-математичні методи;
- метод експертних оцінок (евристичний метод).

Усі методи базуються на статистичній інформації.

Метод техніко-економічних розрахунків доцільно застосовувати за умови нормування постійної частини товарних запасів у днях і сумі. Суть методу полягає в тому, що нормативи визначаються за кожною товарною групою та окремими елементами запасів (у дорозі, торговому залі та на складі). Перевагами цього методу є висока точність і деталізація розрахунків, які забезпечують підприємство інформацією не тільки про загальну потребу в товарних запасах за вартістю, але і їх натуральний склад. Він враховує умови й особливості роботи кожного підприємства, передбачає розробку асортиментного набору товарів для кожного магазину та забезпечує контроль над його підтримкою. Недоліки

цього методу (складність і трудомісткість розрахунків, необхідність значного обсягу інформації) долаються за умови комп'ютеризації процесів руху товару.

Економіко-статистичні методи можуть бути застосовані, якщо розраховують потребу в усіх елементах обігових активів. Суть його полягає у визначенні величини елементів активів у днях або сумі, виходячи з тенденцій, що склалися, в динаміці, їх співвідношенні, швидкості обігу; оцінки тих факторів, що впливають на ці процеси; прогнозованих змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі підприємства в майбутньому періоді. Ця група методів застосована і для прогнозування загальної величини обігових активів без додаткової деталізації на основі використання коефіцієнтів еластичності, середньорічних темпів змін, пропорцій, що склалися, та ін. За певної простоти результати розрахунків часто суб'єктивні, припускаються істотної похибки та можуть переносити негативні тенденції минулих періодів у майбутнє.

У складі економіко-статистичних методів можна виокремити групу економіко-математичних методів, до яких відносять метод екстраполяції, трендові моделі. В основі останніх також лежать статистичні дослідження, що дозволяють моделювати параметри обігових активів і їх елементів. Вони дозволяють здійснювати багатоваріантні розрахунки та, не вдаючись до практичної реалізації, перевіряти ефективність рішень. Особливо ефективні ці методи за умови комп'ютерного моделювання торгово-технологічних процесів. Вони можуть використовуватися не тільки для нормування окремих елементів обігових активів, але і для їх загального розміру.

У основі методу експертних оцінок лежить використання досвіду фахівців підприємства, експертне (суб'єктивне) коригування розрахункових даних, одержаних у результаті застосування інших методів, з урахуванням очікуваних змін окремих факторів або тенденцій, що склалися. До експертного (евристичного) методу вдаються в тому випадку, якщо методи рішення поставленого завдання невідомі, або коли отримання додаткової інформації пов'язане з великими матеріальними або трудовими витратами, тобто коли визначення об'єктивнішими методами неможливе або економічно недоцільне [7].

Всі розглянуті методи базуються на статистичній інформації, і обґрунтованість отриманих результатів підвищується за умови комплексного використання всієї системи методів.

Ураховуючи особливості формування обігових активів на підприємствах роздрібною торгівлі, де основну частину (до 80%) складають товарні запаси, дебіторська заборгованість обслуговує не товарні, а розрахункові операції та кошти швидко перетворюються в запаси товарів, загальна потреба в обігових активах на стадії розрахунку нормативу може бути представлена такими елементами [8]:

$$OA_{пл} = (TЗ_{уп} + ДС_{уп}) + (TЗ_{зм} + ДЗ + ГК_{зм} + ОА_{зм}), \quad (1)$$

де $OA_{пл}$ – планова потреба в обігових активах підприємств роздрібною торгівлі на певний період;

$ДС_{уп}$ – планова потреба в умовно-постійній частині коштів, що обслуговують поточні продажі (у касі та на розрахунковому рахунку);

- $T_{Зуп}$ – планова потреба в умовно-постійній частині товарних запасів, пов'язана з формуванням операційних запасів, що обслуговують поточні продажі (у дорозі, торговому залі та на складі);
- $T_{Ззм}$ – планова потреба в змінній частині товарних запасів, пов'язана з формуванням страхових і резервних запасів;
- $ДЗ$ – планова потреба в дебіторській заборгованості (змінна частина обігових активів), що обслуговує поточну господарську діяльність;
- $ГКзм$ – змінна частина коштів, які тимчасово вільні та можуть використовуватися як короткострокові фінансові вкладення;
- $ОАзм$ – змінна частина обігових активів, які не використовуються в поточній господарській діяльності (тимчасово відвернені з обороту).

У ході визначення нормативного значення постійної частини товарних запасів необхідно враховувати сучасні технології в організації руху товару [8]. Відбувається зменшення розміру запасів за кожною товарною групою в днях за рахунок скорочення розмірів підготовчого та складського запасів. Одночасно істотно розширюється асортимент товарів, які повинні бути доступні покупцю в торговому залі. Ці тенденції по-різному впливають на величину необхідних оборотних активів на підприємствах роздрібної торгівлі. У 1995 р. середній розмір товарних запасів у роздрібній торгівлі складав 48 днів, 2000 р. – 45 днів, 2009 р. – 42 дні, зокрема в продовольчій торгівлі – 26 днів [9]. У зв'язку з цим основна увага повинна бути зосереджена на розрахунку запасу в торговому залі, який може бути визначений методом техніко-економічних розрахунків таким чином:

$$T_{Зм} = \sum_{i=1}^n O_{di} \cdot d_i, \quad (2)$$

- де $T_{Зм}$ – потреба в обігових активах для забезпечення поточних товарних запасів в торговому залі, в сумі;
- O_{di} – середньоденний обсяг продажів i -го товару;
- d_i – необхідний запас товару в днях у торговому залі i -го товару (залежить від попиту покупців, термінів зберігання, торгової площі магазину);
- n – кількість асортиментних груп товарів.

Розмір запасу на складі визначається залежно від можливостей доставки товарів на торгове підприємство, розмірів складських приміщень. Він рівний половині періоду між термінами двох чергових поставок, який коригується на коефіцієнт оновлення асортименту за кожною товарною групою.

Підготовчий запас визначається часом необхідним для підготовки товарів до продажу. У сучасній роздрібній торгівлі ці функції все більше беруть на себе постачальники (опт або виробники). Розраховується він за кожною товарною групою.

У основі розрахунку страхового запасу лежить економіко-статистичний метод, який на основі інформації минулих періодів дозволяє оцінити відхилення та порушення в постачанні товарів тими або іншими постачальниками.

Потреба у вільних коштах готівки або на рахунку підприємства залежить від розміру денної виручки, термінів її інкасації, формування запасу готівки в касах торгових підприємств, необхідності здійснення поточних розрахунків з контрагентами та ін. У цьому випадку можливе використання економіко-статистичних і економіко-математичних методів. Так, для визначення оптимальних потреб у грошових коштах можуть використовуватися спеціальні модель Бемоля і модель Міллера-Орра [10].

Як вже було відзначено, дебіторська заборгованість на підприємствах роздрібної торгівлі обслуговує тільки поточні розрахункові операції і, як правило, не пов'язана з рухом товару, а її величина є невеликою та розмір досить постійний у часі. Це дозволяє розраховувати її розмір на основі незначного коригування величин, що склалися, для чого підходить метод експертних оцінок.

Інші обігові активи складаються з малоцінних і швидкозношуваних предметів, пакувальних матеріалів, тари. Планова потреба в них може бути визначена методом прямого розрахунку за кожним видом. При цьому для окремих елементів обирається певна розрахункова база. Наприклад, для спецодягу – кількість працівників підприємства, господарського інвентарю – розмір торгової площі і т. ін. У разі незначного розміру інших обігових активів їх величина може розраховуватися й на основі економіко-статистичних методів.

Окрім розглянутого поелементного розрахунку потреби в обігових активах, її величину можна визначати й на основі укрупненого методу розрахунку. Він базується на показнику витрати обігових активів з розрахунку на одиницю товарообігу (наприклад, на 1000 грн). Цей метод є простим, у його основі лежать пропорції, що склалися, в розвитку обігових активів і товарообігу. У поєднанні з економіко-статистичними й експертними методами, поданими на рисунку 2, він може давати цілком достовірні результати.

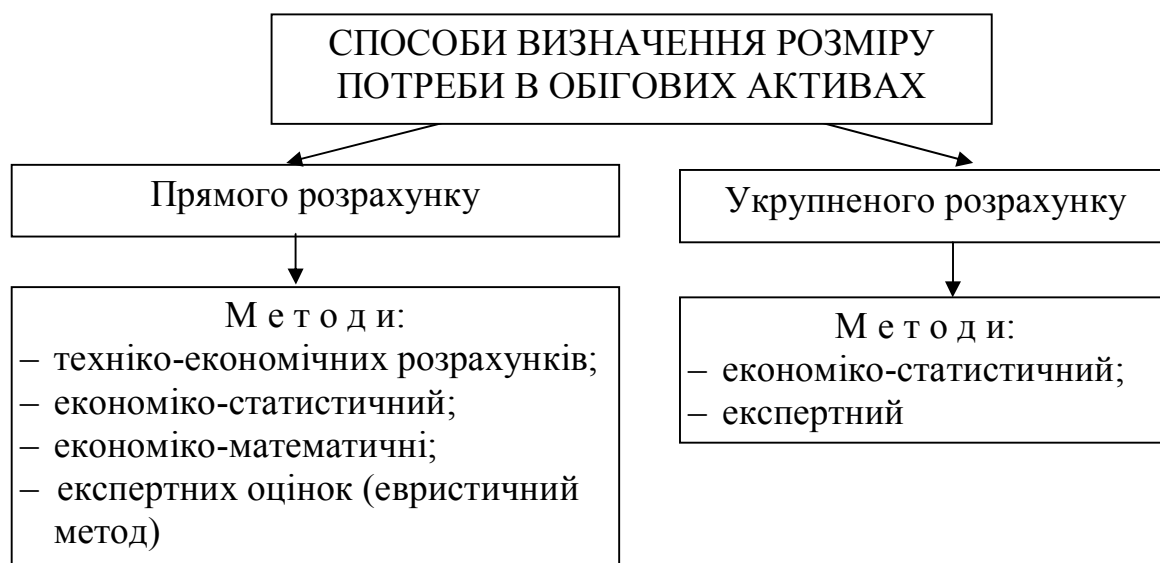

Рисунок 2 – Способи визначення потреби в обігових активах на підприємствах роздрібної торгівлі

Таким чином, проведений огляд наявних методичних підходів до визначення потреби в обігових активах на підприємствах роздрібно́ї торгівлі підкреслює не тільки необхідність, але й можливості їх використання в умовах застосування сучасних торгово-технологічних і інформаційних технологій.

Перспективами подальших досліджень є формування методологічних основ комплексного використання всієї системи методів визначення потреби в обігових активах на підприємствах роздрібно́ї торгівлі.

Література

1. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом / И.Т. Балабанов. – 2-е изд. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 243 с.
2. Шевченко Н.С. Управление затратами, оборотными средствами и производственными запасами: учеб.-метод. пособие / Н.С. Шевченко [и др.] / под ред. Э.Н. Кузьбожева. – Курск: Изд-во КГТУ, 2000.
3. Ванхорн Дж. Основы финансового менеджмента / Дж. Ванхорн, С. Вахович мл., М. Джон; перевод с англ. – 12-е изд. – М.: Вильямс, 2007. – 1232 с.
4. Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства: підручник / А.А. Мазаракі; за ред. Н.М. Ушакової. – К.: Хрещатик, 1999. – 800 с.
5. Марцин В.С. Економіка торгівлі: підручник / В.С. Марцин. – К.: Знання, 2006. – 402 с.
6. Михайлова О.В. Деякі аспекти управління оборотними активами на підприємствах роздрібно́ї торгівлі / О.В. Михайлова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2010. – Вип. 2(12), – С. 228-234.
7. Піщейко В.О. Роздрібна торгівля України у 2009 р.: стат. зб. / В.О. Піщейко. – К.: Державний комітет статистики України, 2010.
8. Ярных Э.А. Статистика финансов предприятия торговли: учеб. пособие / Э.А. Ярных. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 416 с.